

Sjätte roten, tomt 30

Kvarteret Högvakten

Tjugoförsta roten 1637–57

Samband med Femtonde roten 1657–70
7.28 ”Biskopstomterna”

Hörnet av Stora Torgets norra sida och
Torggatan

Gustaf Adolfs torg 3, Torggatan 24

Pres. Rudgier van Akern 1637–39

Fr.o.m. 1.1.1625 förestods stadens administration av tre rådmän, som av konungen utsetts till stadigvarande presidenter och som representerade resp. svenskarna, holländarna och tyskarna i Göteborg. Den 31.7.1627 avlöste Rudgier van Akern Jacob Huefnagel som holländsk president. Han avsattes från detta ämbete i juni 1639 under föregivande av hans höga ålder och sjuklighet. Avskedandet skedde emellertid i samband med ett besök i staden av Axel Oxenstierna och Jacob de la Gardie och föranleddes i själva verket av Rudgier von Akerns försumlighet att bebygga sina många tomter vid torget trots upprepade anmaningar (bl.a. 1635 av riksmarsken och riksdrotsen markerade av ett efterföljande kungligt brev till magistraten). Rudgier von Akern ägde vid torget sedan 1623 fem tomter och hade av Jacob Huefnagel 1626 fått ytterligare fem: tomterna hade han blott använt till träd- och kryddgårdar. Regeringen var ytterligt angelägen om att speciellt tomterna vid torget och Stora Hamnen skulle bebyggas med representativa stenhus. Vid ett besök av två regeringsherrar 1639 frändömdes von Ackern alla sina tomter. Då ”van Ackern hade tagit till bönboken, modifierade de båda regeringsherrarna sitt beslut därhän, att han skulle få behålla en fjärdedel av sin tomtmark vid torget, under förutsättning att han enligt sin utfästelse där byggde ett godt stenhus, som en ärlig man med äran kunde bo uti” (Almquist I:795). Von Akern förefaller att ej ha utnyttjat det senare erbjudandet, ty han bosatte sig i stället vid Södra Hamnen (se 5.32). Han dömdes också att till staden erlägga 25 rdr för varje år, som han innehaft och vanvårdat tomterna. Sammanlagt skulle han till staden erlägga 543 d smt. Skulden var inte, trots von Akerns stora motfordringar på staden, reglerad vid Rudgier von Akerns död – han hade till och med tagits i arrest i Amsterdam för att tvinga fram betalning av böterna (se Almquist I:795).

Herr Pres. Peder Knutsson Kanutius (Bäfverfelt)

1648 1649

Rudgier von Ackerns konfiskerade tomter utdelades av regeringsledamöterna till bland annat president Canutius och *Jörgen von Lengerken*. Peder Knutsson Canutius var värmlänning – född i Karlstad 1607 som son till borgmästaren där *Knut Olofsson och Emerentia Krakow* och var således dotterson till *Mårten Krakow*. Han kom till Uppsala 1625, blev magister där 18.3.1632, varefter han studerade vid holländska universitetet.

På kallelse av riksdrotsen Gabriel Gustavsson Oxenstierna blev han underlagman i Västergötland och Dal 1637. Han deltog i den av förmyndareregeringen anordnade räfsten med Göteborgs för-

valtning i april 1639 och utnämndes i samband därmed till stadens förste justitiepresident. Med familjen flyttade han till Göteborg den 7.8.1639. Samma dag den 16.3.1640 som presidentsfullmakten utfärdades erhöll pres. Peder Knutsson regeringens konfirmation på en av Rudgier von Ackerns gamla tomter vid torget (Hypoteksbankens tomt). För att där bygga ”ett fast och zirligit stenhus till stadens prydnad” erhöll han en extra årslön av Kronans medel. (K. brev 23.4.1649: se Sv. B. L. art. Bäfverfeldt) Peder Knutsson uppförde på den senare biskopstomten (numera Hypoteksföreningens tomt) ett förnämligt stenhus.

När *landshövding Per Ribbing* 1648 sökte ett lämpligt kvarter åt generalguvernören Lennart Torstensson under dennes första vistelse i staden. valde han pres. Peder Canutius representativa hus vid torget. Man fann dock ”wåningarne wara tämmelige, såsom och uthseendet uth åth Torgeth, men derhos trappan något smal”. Eftersom köket icke var tillräckligt stort måste man tänka på att uppslå ett provisoriskt kök av bräder (citerat efter Almquist I:799). Även generalguvernören Adolf Fredrik använde huset som kvarter. Vid utskottsriksdagen i Göteborg i april 1658 användes huset som riddarhus, d.v.s. adeln höll där sina enskilda sammanträden.

Pres. Peder Knutsson Kanutius adlades 20.9.1650 Bäfverfeldt och skrev sig till Hemstad och Finstad i Värmland.

Han kom på förslag till burggreveämbetet 1653 efter Daniel Langes död men avled själv i maj samma år. Han gifte sig första gången 31.1.1636 med Helena Praetoria, dotter av prosten i Karlstad magister Carolus Benedicti Praetorius och född 17.9.1613 samt död 18.10.1650. Han efterlevdes av sin andra hustru Christina Bergengren, dotter av inspektoren över kopparvägningen Amund Göransson, adlad Bergengren. I motsats till hans första älskliga och blida hustru var denna Christina Bergengren enligt Fröding ”ett bråkigt fruntimmer”, som ofta invecklades i processer. Bland annat processade hon (se bl.a. 19.3.1663) med styvbarnen om pres. Bäfverfeldts efterlämnade stenhus. Arvingarna hävdade, att hon genom förmyndarnas Israel Kanutius och borgmästaren i Karlstad Salomon Pederssons försummelse hade fått största andelen i gården.

Söker man fakta om dessa arvingar får man gå till Karlstads domböcker. Åtminstone de båda *sönerna Carl Bäfverfeldt* (född 1645, död 1729) och *Gustaf Bäfverfeldt* (född 1647, död 1689, begr. i Karlstad) vilka båda blevo officerare (den förre löjtnant vid adelsfanan, den senare kapten vid Drottningens livregemente) förefaller att ha uppfostrats hos förmyndarna. I synnerhet Carl tycks ha varit en överdådig musketörtyp. När *rådman Nils Månsson* på borgmästarens vägnar krävde saköre av honom 1668 (se RR 28.11 s.å.) ”tå hafr bemålte Bäfverfeldt gådt baklängs uth igenom döran, och kommit in medh en dragen wäria, och stuckit åth honom uthi wredesmodh”. Gustaf Bäfverfeldt valde sin hustru inom släkten, när han 1681 gifte sig med *Catharina Stillman*, dotter till *borgmästare Anders Stillman i Borås och Emerentia Poppelman*.

Pres. Peder Bäfverfeldts dotter *Margareta* (född 1640, levde ännu 1697, se Bratt sid. 34) var först gift med *ryttmästare Anders Nilsson Calmar*, som studerade i Skåne 1675, och sedan 1.3.1679 med korpralen vid Livregementet till häst *Torbern Bratt av Höglunda* (född november 1644, död december 1694 på Höglunda). System *Anna Bäfverfeldt*, född 164? gifte sig först med magister *Per Erics Enstadius* och sedan med *Hindrik Byrelius*, pastor i Rasbokil.

Vid Karlstads rådhusrätt uppmanades Anders Calmar den 13.4.1668 att skaffa sig fullmakt av ”magister Petro Enstadius och de andra arvingarna”, när han begärde, att borgmästare Salomon Pedersson skulle tillhållas, att göra räkning med sal. Bäfverfeldts arvingar.

Kammarkollegium uppdrog i mars 1666 åt *landshövding Per Sparre*, att i enlighet med Kungl. Maj:ts beslut inköpa en lämplig fastighet att användas till bostad åt ”nuvarande och efterkom-

mande biskopar”. Sparre inköpte då efter rådgöring med biskop Klingenstierna av pres. Peder Bäfverfelts änka fru Christina Bergengren i mars 1667 för kronans räkning hennes gård vid hörnet av Torggatan vid torgets norra sida och biskopen torde ha inflyttat samma år, ehuru likvid först erlades 1671 och 1694. Almquist förmodar (I:822), att biskopen icke trivdes alltför väl och hänvisar till att magistraten i en senare framställning talat om oljudet från det närbelägna Corps de Gardiet, där man höll på med ”trummande och pipande” dagen i ända, vilket var ägnat ”att oroa en andlig mans koncepter”. Efter den stora eldsvådan den 10.5.1669, då även Bäfverfelts ståtliga stenhus brann ned, kom ”biskopstomten” att ligga oanvänd enligt Almquists skildring ”markerad av några brända murar, tidvis vanprydd av tillfälliga byggnader, såsom en ful fläck i torgbilden”.

Det kan vara skäl att även i fortsättningen citera Almquists målande skildring av biskopstomtens fortsatta historia (II:486). ”Biskopstomten vid torget var vid århundradets slut ännu icke bebyggd och tjänade icke andra ändamål än att hysa den Aschebergiska familjens stallskjul, avträden för högvaktens personal och en allmän avstjälpningsplats. Osnyggheten och stanken framkallade klagomål från de närboende.”

Sebastian Tham, Adam Altesleben, Anna Seth, Christian Biehuusen, Martinus Strokirk, David Kinnaird och Peter Using skrev den 20.5.1696 (EIIa:15) och kallade sig samtliga grannar och naboer omkring torget och Högvakten boende och beklagade sig över ”det stora Besväär, myckna orenlighet och förgiftiga stank, som de dagligen måste lida och indricka i det att icke allenast högvakten utan också arbetssoldaterna inte endast på ödeplatsen vid gisslekammaren utan också vid de klagandes väggar och hus förrättade sina tarv, hwilket oskick icke endast var staden till vanheder utan också ledde till en förgiftig och odrägelig svårhet. Inte ens inuti husen slapp man den giftiga stanken. Såväl under regn som hetta plågades de svårligen.” Dessutom var det fara för spridning av en farlig sjukdom, som kunde övergå hela staden.

Kommendanten Macklier utverkade år 1696 kungligt tillstånd att inplanka tomten och där uppföra ett snyggt ”nödvändigt hus” för högvakten. Då ingrep magistraten genom en av stadens ombud vid 1697 års riksdag framförd hemställan, att kronan skulle upplåta tomten till staden, som där ämnade uppföra en byggnad, avsedd till våg-, pack- och nederlagshus; man erinrade därvid om att staden hade upplåtit ett av sina hus till kronobageri. Landshövdingen stödde förslaget, men Kungl. Maj:t, som åren 1671 och 1694 hade löst till sig tomten av den förra ägarinnan, befanns icke villig att släppa den ur händerna. Macklier föreslog år 1699, att man med användandet av de gamla murarna skulle uppföra ett hus, avsett för högvakten och för krigsrätter, helst som redan Karl XI hade haft planer i denna riktning. Detta förslag vann konungens bifall, men de medel som anslogs, blev använda för annat ändamål, och tomten förblev alltså obebyggd.

Excerpter ur magistratens protokoll ang. biskopstomten:

15.9.1713. Kungl. Reduktionskommittén hade begärt underrättelse om donerade tomter här i staden och förhördes särdeles om trenne tomter som *Israel Naoraeus, Petter Kanutius och Rudgier von Akern* skulle ha fått under Drottning Kristinas regeringstid. Ingen underrättelse kunde erhållas i stadens kansli, då de gamla dokumenten hade förbränts genom vådelden. Men så vida man kunde gissa, så skulle Norfelts tomt vara ”den som Herr Grefwen och Generalmajoren Ascheberg nu besitter, Rudgier von Akerns tomt skall vara den som Henrik Weddinghuusen nu besitter. P. Kanutis tomt skall vara ödetomten vid Torget, på vilken steenhuusmurarna ännu till en del stå kvar”.

Var det i sammanhang med detta ärende, som magistraten i dec. 1713 enl. registraturen meddelade att Peder Canutius, som avled "ungefär 1653" hade en sonson, en löjtnant, som var fången i Ryssland, vars syster var gift med *accismästare Anders Rydberg*?

Magistraten syftade med talet om löjtnanten på *Peder Gustaf Bäfverfält*, född 1682, som blev major vid Östgöta tremänningregemente och som var med vid kalabaliken vid Bender 1713 och avled 1728. Dennes syster *Helena Emerentia Bäfverfelt* f. 1689 var gift med accismästaren i Göteborg *Anders Rydberg* (båda döda 1724).

20.9.1714. "Herr rådmän von Öltken gjorde en proposition i Collegio angående förra biskopshuset och dess tomter, vilka allt sedan vådelden Anno 1669 övergick staden hava legat öde, utan någon Konungens tjänst och till stadens avsaknad, förmenandes att om platsen vore till köps för penningar torde väl köpare infinna sig, som den bebygga och betala vela, varigenom Staden och Stora Torget finge ett bättre anseende och staden vunne sina tomtören. Staden borde skicka en skrivelse till Herr Generalguvernören Excellence."

Magistraten behandlade frågan om Biskopstomtens utauktionerande den 4.6.1716 med anledning av Herr Baron Mörnors brev av den 28 maj. Enligt en just företagen mätning skulle *den s.k. Biskopstomten* hålla i bredden åt torget 92 fot och från hörnet på Torggatan till stadens tyggård 88 fot. Rådman Öltken höll denna mätning för att vara av noll och intet värde eftersom denna tomt i enlighet med den för länge sedan upprättade Chartan befanns vara avdelad i fyra särskilda tomter. Han ansåg att delning av tomterna i hög grad skulle befrämja Kungl. Maj:ts intresse genom att förhöja försäljningssumman och höja stadens tomtören.

Magistratens ledamöter instämde och föreslog, att denna plats uppdelades i fem tomter nämligen två vettande mot Torget och tre åt Sillgatan. Till denna delning förordnades *stadskassör Schael*, *byggmästare Jacob Feigel* och *stadsbudet Jacob Svensson*. Varje tomt skulle värderas var för sig tillika med den på platsen stående stenvuren av *handelsmännen Christoffer Liedberg* och *Alexander Wilhelmsson* samt *murmästarna Greger Deber* och *Oluf Larsson* tillsammans med stadens ovan uppräknade tjänstemän ("betjänter"). Redan år 1714 hade magistraten vänt sig till guvernören Mörner med en begäran, att kronan skulle sälja biskopstomten till någon borgare, och detta förslag vann beaktande, fastän Mörner först i maj 1716 utverkade konungens tillstånd, varefter området såldes på auktion den 15 juni. Denna inbragte kronan 3 310 d smt. Den stora hörntomten vid torget och Torggatan inropades av kaparredaren under Karl XII kapten Christoffer Hedenberg för 2 200 d smt och hörntomten vid Torg- och Sillgatorna av Mathias Schildt för 1 100 d smt. Hedenberg lät 22.6.1719 uppbjuda en "Hans Kungl. Maj:t själv för detta tillhörig plats bestående av tvenne till Stora Torget belägna tomter mellan Stadshuset å östra sidan till Torget och Herr Commercieäldsten M. Schildts obebyggda tomt å norra till Torggatan, som på offentlig auktion Anno 1716 i följe av Hans Kungl. Maj:ts allernådigaste befallning blefwe försålde och honom Capitein Hedenberg såsom högstbjudande tillfallne äre för en summa av 2.200 d smt".

Christoffer Hedenberg som hade köpt biskopstomten vid torget, var son till landsgevaldigern och rådmannen i Trosa Erik Hedenberg och var född 1687 (1681?). 1720 hade han bebyggt tomten.

24.10.1721. *Kommendanten Ribbing* skulle bo hos Kap. Christopher Hedenberg men de förhyrda rummen var ej färdigreparerade – det var ont om hantverkare efter branden samma år.

Hedenberg erhöll 14.5.1723 privilegium på ett tobaksspinneri som efter hans död övertogs av *Lars Liedgren* och *Johan Östergren* 1740 och efter deras död av *Hans Wohlfahrt* 1750. Hedenberg hade tillsammans med *skräddare Jonas Ljungquist* gått i borgen hos kronan för *lanträntmä-*

tare B Steffens; när denne kom på balans och blev avskedad intecknades borgenärernas gårdar 1734 och egendom för 28 488 d 22 öre smt till säkerhet för Kungl. Maj:t och kronan.

Vid bouppteckningen efter Christoffer Hedenberg den 26.3.1740 befanns behållningen av boet i staden vara 11 000 d smt därav hus och tomt på Köpmangatan vid Stora Torget med tapeter 6 050 daler, kontant 3 000 daler (Berg II:5–6, 77).

Christoffer Hedenberg efterlämnade inga barn, endast en svåger *Fleibe* och änkan Elisabeth Tors-son (död 29.1.1775), dotter till handlanden *Cornelius Torsson*. Hon flyttade 1740 till sitt säteri Erikslund och gifte om sig med lagmannen friherre Nils Liliecreutz (död 1764), som den 6.10.1746 till sekreteraren i Ostindiska Kompaniet, rådmannen Sven Wenngren för 2 800 d smt och 50 dalers diskretion sålde sina avbrända tomter vid Stora Torget i hörnet gentemot Kommandantshuset, eller Stadshuset, och handlaren Nils Schyttes hus (uppbud 13.10.1746). Rådman Sven Wenngren, som var gift Ulrika Eleonora Wimmell, avled 28.1.1798.

Stenhus med tomt ärvdes av dottern och mågen:

Johan Georg Ekman

f. 1727 antagl. i Vänersborg. Erhöll burskap som handlande i Göteborg 5.7.1765 Blev 1772 direktör för sjömanshuset, var död 1802. 27.1.1765 lyste det för honom o Elisabet Wenngren död 11.8.1816. Hon idkade efter makens död kompanihandel under firma ”J. G. Ekmans änka och son” och efterlämnade (bou 28.3.1817) grundmurade stenhuset med tomt nr 6.30 vid Stora Torget, nybyggt och värt 26 000 rdr banco, samt ½ i tomt nr 8.48, Kronhusgatan, med åbyggnad, värt 150 rdr.

Blandade notiser

30.5.1715. Samma dag upplästes bagareämbetets ledamöter *Jon Svenssons och Elsa Andersdot- ters* supplik ”hvarigenom de anhålla att få behålla deras på Torget uppsatta bodar orubbade, emedan fiskalen dem tillsagt att borttaga dem. – De må tillsvidare sätta dem vid ödetomtsmuren om de så wela.”

Sal. Lars och Jöns bakares Enkior Elsa Andersdotter och Anna Börgesdotter inkom med en supplik där de berättar, ”att magistraten den 30 maj nästlidne gunstigt behagat resolvera och tillåta dem uppsätta sina små bodar” vid den s.k. biskopstomten, vilka de f.d. haft stående vid östra hamnen men måste förnimma att den som samma tomt sig tillhandlat (dvs *Capitein Hedenberg*) ville hava dem ur vägen. De begärde nya platser på torget. De trodde sig ej om att kunna sälja för en daler om veckan i sina hus. Det vägrades dem på grund av den orenlighet, som uppstod genom bodarna.

1722, 723. ”Varje bagare, som på Torget eller annorstädes utmed hamnerne i Staden hava till deras Bröds försäljande erhållit bodar, skola hädanefter till staden erlægga i årlig avgift 5 d smt.”

1722, 412. ”Bagarna beordrades att alldeles skaffa utur sina bodar öl, brännvin och tobak samt andra varor, som de utom sitt bröd befinnes hava till salu.”

18.4.1722. *Konstdrejaren mästare Christopher Stegh* fick löfte att vid östra hamnen åt Torget vid lilla bryggan intill Her rådman *Lars Liedgrens* hus uppsätta en liten bod att däruti försälja sina arbeten. På grund av denna myckna orenlighet, som uppkom vid hamnen av dylika bodar ändrades detta en tid därefter till ”vid Stads Corps de Guardiet”.

Den 4.7.1722 fick *bakareänkan Cecilia Printz* bod vid Torget.

24.4.1722. Uppå hustru *Anna Maria Grafs* anhållande beviljades henne till något smått krams föryttrande en liten bod på torget emellan stenbryggan och åldermannen för bakarna Jockum Hanssons bod.